

УДК 821.111.09'38

ФОРМАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АЛЮЗИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Ярема О. Б.

У статті розглядаються способи модифікацій алюзії, яких вони зазнають у тексті-реципієнті. Головним чином у роботі представлено дослідження формальних видозмін алюзивних елементів. Також висвітлено роль та функціонування репрезентантів і трансформантів як основних складових алюзивних одиниць. Відповідно визначено, що основними формальними трансформантами алюзій можуть виступати лексичні, комунікативні та синтаксичні параметри досліджуваних одиниць.

Ключові слова: алюзія, репрезентанти, трансформанти, формальні трансформації.

В статье рассматриваются способы модификаций аллюзии, которым они подвергаются в тексте-реципиенте. Главным образом в работе представлено исследование формальных видоизменений аллюзивных элементов. Также освещены роль и функционирования репрезентантов и трансформантов как основных составляющих аллюзивных единиц. Соответственно определено, что основными формальными трансформантами аллюзий могут выступать лексические, коммуникативные и синтаксические параметры исследуемых единиц.

Ключевые слова: аллюзия, репрезентанты, трансформанты, формальные трансформации.

Ways of allusive modifications which can be traced in the recipient text are described in the article. In general, the study of the formal variations of allusive elements is presented in the work. Also the role and functioning of representants and transformants as main components of allusive units is highlighted. Accordingly, lexical, syntactic and communicative parameters of the units can be stated as the main formal allusive transformants.

Key words: allusion, representant, transformant, formal transformation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із основних напрямів сучасної лінгвістики є її інтертекстуальна площина дослідження текстів, що взаємодіють, загалом, та вербальних елементів, які відображають цей зв'язок та перевтілення смислів, зокрема. Враховуючи семантичні трансформації, яких зазнають алюзивні елементи, лінгвістика розробляє різні підходи до визначення діалогічних, інтертекстуальних зв'язків у тексті. Проте феномен трансформації алюзивних вкраплень, способів їх інтеграції у нові тексти, особливості функціонування алюзивної інформації у тексті, а також шляхи її декодування, залишаються маловивченими проблемами.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Достатня кількість праць із дослідження явища алюзії присвячена різним її аспектам: структурно-функціональному [6; 8; 15], інтертекстуальному [16; 17], функціонально-генетичному [1; 12] та герменевтичному [2; 3]. Зокрема, питанням трансформацій та актуалізації алюзії займалися такі науковці як [5; 7; 13; 16].

Зазначені дослідження лише поверхнево або одинично відображають зміни, що відбуваються у трансформуванні алюзивних елементів. Тому метою нашого дослідження є аналіз різних способів алюзивних формальних трансформацій у текстах-реципієнтах та представлення ролі таких її елементів, як репрезентанти і трансформанти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Очевидно, що для виявлення семантичних змін, яких зазнає алюзивна одиниця у тексті-реципієнті, дослідник або читач підсвідомо виокремлює первинні та нові елементи цієї одиниці з метою ідентифікації першоджерельного та

набутого смислу, їх переважання чи протиставлення. Автори можуть запозичувати іншотекстові фрагменти у їх незмінній, частково видозміненій та повністю трансформованій формі. Однак, завжди існує “ядро” алюзії, що слугує ключем чи містком для розкриття свого походження та спрямування читача до вихідного джерела алюзивного вкраплення.

Зміни, що відбуваються у структурі алюзивних одиниць ми називаємо *формальними*, адже змінюється, перш за все, їх форма. Окрім структурних перетворень формальної сторони, алюзії зазнають і змін у значенні, під якими ми у своїй роботі розумітимемо *семантичні трансформації* алюзивних елементів.

Базис для своїх міркувань ми знаходимо у класичному розмежуванні форми і змісту мови, співвідношення яких досліджували Потебня О. О., Кочерган М. П., В. ф. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, Л. Єльмслев та ін. Форма і зміст у мові є сторонами єдиного мовного об'єкта. До форми в мові належать ті її вияви, що безпосередньо сприймаються органами чуття, а також приховані структурні властивості, які можна виявити шляхом певних наукових, зокрема експериментальних, досліджень. Формою є матеріальний бік мови, насамперед зовнішня оболонка мовних одиниць, а також зв'язки з іншими одиницями, що служать способом вираження та вияву змісту, і принцип організації (структура) змісту, який одним боком звернений до плану вираження (граматичні показники, словотвір, морфологічні, синтаксичні форми і структури тощо), а іншим проникає у мовний зміст, організуючи його в різноманітні семантичні структури. Мовний зміст – це та інформація, що виражається у мові за допомогою її одиниць, тому навіть у випадку зовнішнього збігу мовних форм, вони можуть виражати різний зміст в залежності від контексту, що їх оточує [9; с. 704].

Застосовуючи ці твердження для дослідження алюзивної одиниці, відповідно розрізняємо зміни, які вони можуть зазнавати у плані форми, тобто читач помічає зміни візуально чи на слух, та які ідентифікуються значно легше, аніж внутрішні (контекстуальні, семантичні) зміни змісту алюзивного елемента.

Початковою точкою класифікації формальних змін алюзивних одиниць є поділ алюзій на прямі (цитатні) та непрямі (опосередковані) [6; 13; 16]. При прямій алюзії відношення між алюзією і текстом-першоджерелом базуються на дослівному повторі, й алюзія співпадає з елементами тексту-першоджерела:

- у випадку однослівної алюзії (коли номінантом є топонім, антропонім, фітонім, теонім, зоонім і т.д.):

“I have kept mine. I can still sit upon it.” She added surprisingly, “Rapunzel, Rapunzel, let down your hair. Not that I could have ever let it down from a second-floor flat.” (G. Greene, *Travels with my Aunt*)

У реченні вжита алюзія на персонаж *Rapunzel* із казки братів Грімм, дівчини, яка мала шикарне довге волосся, з якою і порівнює себе тітонька Августа у творі Г. Гріна.

Everyone seemed eager to talk at once, and the result was Babel. (Invisible Man, G. Wells)

What is the good of the love of woman when her name must needs be Delilah? (Invisible Man, G. Wells)

У Г. Уелса зустрічаємо приклади однослівних біблійних алюзій *Babel*, тобто згадка міста Вавилону, а точніше – Вавилонської вежі із однойменної притчі; а також алюзію на ще один біблійний персонаж *Delilah* (Делайлу) – зрадницю силача Самсона.

У вищенаведених прикладах алюзії-оніми є основними, цілісними, невидозміненими маркерами, що маніфестують зв'язну ланку інтертекстуальності. Ці алюзії є однозначними [7, с. 69] і відсилають читача лише до єдиного тексту чи персонажа, що містить набір неповторних, унікальних якостей, на яких робить наголос автор, що їх використовує, у своєму новому художньому тексті.

- у випадку алюзивної фрази/словосполучення / речення (інша назва – алюзивна цитата [11; 14]:

The lights had been lowered and from where she sat it looked more than ever like a scene in a play. All the world's a stage, and all the men and women merely players. (Theatre, S. Maugham)

Моем С. у творі "Theatre" використовує алюзію на вислів класика драматичних творів і п'єс В. Шекспіра *All the world's a stage, and all the men and women merely players*, що є прямою цитатою перших рядків вірша В. Шекспіра "All the world's a stage".

Ще одну шекспірівську алюзію із п'єси "Макбет" зустрічаємо в епіграфі та періодично у детективі "Hercule Poirot's Christmas" А. Крісті "Yet who would have thought the old man to have had so much blood in him?".

Або ж алюзивні цитати із вірша Т.С. Еліота "The Waste Land": 1) на оперу "Трістан та Ізольда" Р. Вагнера:

Looking into the heart of light, the silence.

Od' und leer das Meer.

2) на вірш "Квіти зла" Ш. Бодлера:

"Oh keep the Dog far hence, that's friend to men,

"Or with his nails he'll dig it up again!

"You! hypocrite lecteur!— mon semblable,— mon frere!"

В епіграфі до вірша "The Waste Land" якнайповніше відображено поєднання іншомовних алюзивних вплетень, походження яких читач віднаходить у різних джерелах, що є історично віддаленими один від одного, але утворюють у цих рядках єдиний зміст, але з формальної сторони вони вжиті у своєму первинному вигляді на латинській, грецькій, англійській та італійській мовах:

"Nam Sibylam quidem Cumis ego ipse

oculis meis vidi in ampulla pendere, et cum

illi pueri dicerent: Σιβυλλα τι θελεις;

respondebat illa: απο θανειν θελω."

For Ezra Pound

il miglior fabbro"

На англійській переклад цього епіграфу звучить як "I saw with my own eyes the Sibyl of Cumae hanging in a jar, and when the boys said to her, Sibyl, what do you want? she replied I want to die." For Ezra Pound, the better craftsman.

Перші чотири строфи є алюзивною цитатою із давньоримського роману А. Петронія "Сатирикон", гл. 48, що символізують подію, коли бог Аполлон подарував Сивілі вічне життя, не давши їй, однак, вічної юності, і її тіло зморщилось і стало таким крихтним, що його з легкістю можна було помістити у пляшку, а тому найбільшим бажанням Сивіли після таких мук була смерть.

Алюзивна цитата останнього рядка взята із розділу "Чистилище" твору "Божественна комедія" А. Данте, де йдеться про відповідь поета Гвідо Гвініцеллі на схвальний відгук Данте щодо його віршів. Гвідо твердить, що все-таки вірші Арнальда Данієля кращі і він є кращим митцем, тобто *il miglior fabbro*. У цьому ж вірші Т. С. Еліот титул *il miglior fabbro* призначає Е. Паунду.

Алюзії на латинські вислови і приказки у літературі 20 століття знаходимо у назві вірша В. Оуена "Dulce et Decorum Est [pro patria mori]" (англ. варіант: "Sweet and proper it is [to die for one's country]"), що є алюзією на оду 3.2. римського поета Горация і у цій назві носить іронічний характер, адже заголовок вірша не відповідає його наповненню, сповненому опису кривавих подій війни.

Інші зразки вживання прямих алюзій на античні вирази представлені у текстах О. Уайльда "The Picture of Dorian Grey" та Дж. Джойса "Ulysses":

...yet in his inmost heart he desired to be something more than a mere **arbiter elegantiarum**, to be consulted on the wearing of a jewel, or the knotting of a necktie, or the conduct of a cane. (O. Wilde, The Picture of Dorian Grey). *Arbiter elegantiarum* є латинським виразом, який відноситься до поета-сатирика Петронія, що здобув у свій час звання "законодавця мод".

The snotgreen sea. The scrotumtightening sea. Epi oinopa ponton. (Дж. Джойс, "Ulysses")

Слова *Epi oinopa ponton* (англ. варіант "Over the wine-dark sea"), беруть свій початок у Гомеровій "Одіссей".

Як бачимо, з формальної сторони вищеперелічені алюзії повністю співпадають із першоджерелом, оскільки з'являються у новому тексті без видозмін та без перекладу. З одного боку, вони можуть бути незрозумілими для адресата, який не володіє німецькою чи французькою мовами, а з іншого – унікальне

маркування та первозданна форма привертає увагу і полегшує пошук асоціативного зв'язку із денотатом. Хоча, до прикладу, Т. С. Еліот подає коментарі до своїх алюзій укінці вірша "The Waste Land".

Існують також алюзії, які є перекладами із інших мов (переважно давньої латинської), які ми також віднесемо до алюзивних цитат, адже фактично зміни, які з ними відбуваються зумовлені лише синтаксичною та лексичною будовами вихідної та цільової мов і не є зумисним авторським перетворенням, що має на меті модифікацію змісту.

Окремої уваги потребує ще один вид прямої алюзивної одиниці – еліптична алюзія [4], яка характеризується теж прямим посиланням на своє джерело, але за своєю формою є усиченою. Еліптичні алюзії на прислів'я або інші твори, як наприклад, назва художнього твору "A Friend in Need" У. С. Моема, де пропущено другу частину прислів'я "A friend in need is a friend indeed". Схожий приклад такого варіанту алюзії знаходимо і у творі А. Крісті "Where There's a Will", назва якого є скороченою від прислів'я "Where there's a will, there's a way".

У випадку, коли алюзія не співпадає з елементом тексту – першоджерела, а є його трансформованим варіантом, і відношення між алюзією і текстом-першоджерелом базуються на їх частковій подібності і частковій розбіжності, мова йде про непрямий вид алюзії.

У структурі непрямой алюзії, утвореної в результаті трансформації тексту-першоджерела, виділяють два типи елементів – репрезентанти і трансформанти [10].

Репрезентантами називаються елементи алюзії, які співпадають з елементами тексту-першоджерела, і, за рахунок цього, відсилають адресата до тексту-першоджерела. Наприклад, у заголовках пародій на вірш Т. С. Еліота "The Love Song of J. Alfred Prufrock", назва яких і є алюзією на цей твір, містяться репрезентанти, що допомагають нам співставити два тексти: "The Love Song of J. Random Hacker" (Jeff Duntemann), "The Love Song of Bret Easton Ellis" (Dennis Woo), "The Love Song of J. Alfred Hotrock" (Glenn Baker). Репрезентантами алюзії тут є лексеми, що містяться на початку назви *love, song, J. Alfred*, а також їх відповідна синтаксична структура у заголовках – усі починаються *The Love Song of...*, що й допомагає читачеві легко відгадати натяк.

Виконувати роль репрезентантів алюзії можуть не тільки слова, але й синтаксична і ритмічна структури словосполучення/речення, а також комунікативний тип речення:

"Arms and the Boy" – заголовок одного із віршів В. Оуена, що є алюзією на вірші Б. Шоу "Arms and the Man", у якому репрезентантами алюзії є не тільки лексеми "arms" та "and", але й сама структура словосполучення, оскільки порядок слів повторює першоджерело.

Окрім репрезентантів в структурі алюзії виділяють також трансформанти – елементи тексту, які змінюють текст-першоджерело і створюють додатковий сенс, властивий тільки цьому контексту. У заголовках пародій на вірш Т. С. Еліота "The Love Song of J. Random Hacker" (Jeff Duntemann), "The Love Song of Bret Easton Ellis" (Dennis Woo), "The Love Song of J. Alfred Hotrock" (Glenn Baker), які ми розглянули вище, трансформантами алюзії тут є *Random Hacker, Bret Easton Ellis, Hotrock*.

Трансформантами можуть бути не лише додані або змінені слова, але і зміни у синтаксичній структурі речення або зміна комунікативного типу речення. До прикладу, вираз із твору О. Хакслі "Brave New World" "Do you see that damned spot?" відсилає читача до шекспірівського доробку "Macbeth", у якому зустрічаємо відповідне речення-репліку Леді Макбет, яка намагається позбутися плям крові, що, начебто, вкривають її руки. Епізод стосується допомоги Леді Макбет своєму чоловікові у вчинення вбивства короля: "Out, damned spot! Out, I say!". Протиставляючи алюзивне речення із першоджерелом, виділяємо лексичні репрезентанти, такі як "damned" і "spot". Зміна структурної побудови та комунікативного типу речення – із окличного на питальне – у цьому випадку виконують роль трансформантів алюзії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, із вищенаведених результатів можемо зазначити, що в залежності від точності відтворення

першоджерела алюзії поділяють на прямі та непрямі. Прямі алюзії фактично є формальною копією свого денотату, хоча у семантичному плані зазнають змін. Щодо непрямих алюзій, то зміни, яких вони зазнають, головним чином відображені співвідношенням репрезентантів і трансформантів алюзивної одиниці. Серед основних способів формальних змін, за які відповідають трансформанти алюзії є зміни лексичного наповнення, синтаксичної структури або комунікативного типу речення. Однак, визначення основних параметрів формальних змін дає підстави для детальнішого дослідження способів модифікацій алюзії не лише у формальному, але й у семантичному плані. Саме у розв'язанні цих питань ми вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Література

1. Абрамова О. Ю. Алюзія у ліриці: функціональний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.19 "Теорія мови" / О. Ю. Абрамова. – Одеса, 1994. – 16 с.
2. Арнольд И. В. Проблемы диалогизма, интертекстуальности и герменевтики / И. В. Арнольд. – М.: СПб., 1995. – 60с.
3. "Вертикальный контекст" как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – № 3. – 1977. – С. 47–54.
4. Велика А. М. Еліптична структура фразеологізмів, прислів'їв та алюзій у художньому тексті [Електронний ресурс] / А. М. Велика // Режим доступу до ресурсу: <http://studentam.net.ua/content/view/8395/95/>.
5. Дронова Е. М. Проблемы перевода стилистического приема аллюзии в англо-ирландской литературе первой половины XX века / Е. М. Дронова // Вестник ВГУ. – 2004. – № 1. – С. 83-86.
6. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – М.: Прогресс, 1979. – 318 с.
7. Коваленко Е. Н. Когнитивные аспекты сказочной аллюзии: диссертация... кандидата филологических наук : 10.02.04 / Е. Н. Коваленко. – Томск, 2007. – 180 с.
8. Комарова К. О. Алюзія як засіб реалізації інформаційного та супровідного аспектів висловлення / К. О. Комарова // Мовознавство. – 1986. – №5. – С.32-36
9. Кочерган М. П. Форма і зміст у мові // Українська мова. Енциклопедія / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С.704-705.
10. Кузнецова К. Обучение навыкам идентификации, интерпретации и формирования аллюзий русского языка студентов-иностранцев высокого продвинутого уровня [Електронний ресурс] / К. Кузнецова – Режим доступу до ресурсу: http://www.distinguishedlanguagecenters.org/other/Book_1_Sociocultural_Competence_Part_Two_Allusions.pdf.
11. Мамаева А. Г. Лингвистическая природа и стилистические функции аллюзии (на материале английского языка) : автореф. дис на соискание уч. степ. канд. филол. наук. : спец. 10.02.04 "Германские языки" / А. Г. Мамаева. – М., 1977. – 24 с.
12. Новохачева Н. Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX-начала XXI веков: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. Ю. Новохачева. – М.: РГБ, 2006. – 31 с.
13. Папкина Д. С. Типы литературных аллюзий / Д. С. Папкина // Вестник Новгородского государственного университета. – 2003. – № 25. – С. 78-82.
14. Тухарели М. Д. Аллюзия в системе художественного произведения : автореф. дис. на соискание уч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.08 "Теория литературы. Текстология" / М. Д. Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 28 с.
15. Тютенко А. А. Структура і функції алюзії у пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. А. Тютенко. – Харків, 2000. – 20 с.
16. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. / Н. А. Фатеева. – М.: Академия, 2000. – 200 с.
17. Шаповал М. О. Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.06 / М. О. Шаповал ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 36 с.